

FORMAREA STATULUI MOLDOVENESC ȘI CONSTITUIREA SISTEMULUI TRADIȚIONAL DE ADMINISTRARE (III)*

Alexandru ROMAN,
rector al Academiei de Administrare
Publică pe longă Președintele Republicii
Moldova, doctor habilitat on științe is-
torice, profesor universitar

SUMMARY

The foundation of the Moldovan State, six and a half centuries ago, is perfectly integrated into the complex historical process of the configuration of medieval states conceived as superior form of organizing the social life within some well-established territorial spaces. These historical phenomena of major importance led to the establishment of some individual administrative systems within each newly created state. The elucidation of the process of forming the Moldovan State and the creation of its administrative system allows us to undertake analysis regarding the formation of state institutions and of administrative system of all levels.

Realizarea acestui obiectiv de bază necesită o cercetare riguroasă a principalelor surse documentare istorice și juridice on problema dată. On condițiile unei lipse totale de studii științifice referitoare la istoria administrației publice din Moldova pe parcursul unei jumătăți de mileniu de existență (anii 1359-1859), situația a fost relativ redresată acum un deceniu, cond specialiștii de la Academia de Ad-ministrare Publică pe longă Preșe-dintele Republicii Moldo-
va

au

purces la o muncă științifică migăloasă, de depistare și sistematizare a multitudinii de fapte istorice, implicate on acest proces, de analiză și sinteză, care a condus la elaborarea și editarea primului și unicului studiu istoric special on problema abordată¹.

Concomitent cu procesul formării statale, are loc și constituirea instituțiilor de stat, ce se oncadrează on crearea unui sistem propriu, tradițional, de administrare. Acest fenomen nou și complex de creare a instituțiilor proprii s-a produs

*Continuare. Partea I - "Administrarea Publică" nr. 4, 2007; partea II - nr. 1, 2008.

pe parcursul sec. XIV, cond de rond cu consolidarea Statului Moldovenesc, s-a dezvoltat organizarea sa politică internă.

Un aspect esențial al vechii organizări administrative a Moldovei de la începuturile sale ca stat unificat constă în necesitatea organizării acțiunilor statale de ordin administrativ, fiscal etc. Astfel, „din cele 755 de sate moldovenești, menționate în documente în primele nouă decenii ale vieții de stat (până la 1449 inclusiv), 525, adică peste două treimi, au fost străvechi, dinaintea de întemeiere”². Toate aceste unități administrative, fiind organizate pe ținuturi, urmau să plătească dări către instituția domniei, biserică și proprietarii lor, în funcție de prosperitatea ținutului respectiv.

Unificarea formațiunilor statale preexistente în cadrul statului Moldova (despre care s-a vorbit în prima parte a studiului – revista „Administrația Publică”, 2007, nr. 4, pag. 14-20), a generat procesul formării cadrului teritorial și administrativ. Aceste evenimente majore au influențat substanțial evoluția politică internă a Statului Moldovenesc, lăsând o amprentă distinctă în practica administrativă.

Structurile administrative cu caracter tradițional moldovenesc se extind ulterior pe întreg spațiul de la Carpați până la Marea Neagră, când domnitorul Roman I (1391–1394) se intitula solemn în hrisoavele domnești: „...Io Roman voievod, stăpânind Țara Moldovei de la munte până la mare”.

Astfel, procesul istoric de unificare politică și de formare a Statului medieval Moldova cu sistemul propriu de administrare a evoluat neuniform. Faptul că totuși statul și-a păstrat

numele oficial de Țara Moldovei se datorează voievodatului propriu-zis al Moldovei cu centrul administrativ la Baia, care a jucat rolul hotărâtor în realizarea unității politice a spațiului carpato-nistean. Formațiunea politică statală situată pe cursul râului Moldova, treptat, concomitent cu extinderea teritoriului, și-a deplasat capitala administrativă în cetatea Siretului și apoi s-a stabilit definitiv în cetatea Sucevei de pe râul Siret. Denumirea oficială a statului nou-creat a fost extinsă pe întreg teritoriul de la munții Carpați până la Nistru și Marea Neagră, gurile Dunării și râul Milcov.

Realizarea procesului creării Statului Moldovenesc a condus la constituirea aparatului de conducere și administrare central-local. Acest proces amplu de instituționalizare statală a fost finalizat în cadrul reformelor administrative realizate către începutul domniei lui Alexandru cel Bun. Organizarea sistemului moldovenesc de administrare constă din două niveluri – central și local.

Principalul era primul nivel, reprezentat de instituția domniei. Astfel, în fruntea acestei instituții din Moldova se afla domnitorul sau marele voievod, care era monarhul principal cu atribuțiile supreme legislative, executive, judecătorești, militare și administrative în ansamblu.

Instituția domniei a fost inițiată acum 650 de ani, în 1359, fiind reprezentată de primul domnitor independent al Țării Moldovei Bogdan I întemeietorul (1359 - 1365). Consolidarea acestei instituții supreme în stat a început sub conducerea domnitorului Petru I Mușat (începutul anului 1376 – sfârșitul lui 1391) – fondatorul dinastiei domnești a Mușatinilor. Domnia și-a extins

aria de activitate on context teritorial-administrativ on perioada domniei lui Roman I (1391—1394), fratele lui Petru I Mușat. Documentele istorice atestau și fapte reale privind atentarea la tronul țării de către fratele său, Ștefan I, susținut de alte grupări boierești. On asemenea condiții, domnitorul Roman I a declanșat lupta pentru anularea practicii alegerii voievodului și revenirea la tradiția moștenirii puterii on cadrul familiei voievodale. Tentativa de a renaște practica anterioară de transmitere a domniei prin moștenire de la tată la fiu asigura suveranitatea domnitorului on calitatea sa de conducător suveran al statului. Onsă ea se lovea de tendința de a afirma dreptul excepțional al boierilor de a alege capul statului, ceea ce le garanta privilegiile și posibilitatea de a exercita o mare influență on viața politică a țării.

Voievodul Roman I, deși a domnit relativ puțin, fiind onlăturat de la tron prin violență, de asemenea, a ontreprins primele oncercări de a asigura on practica administrativă și dreptul de transmitere a tronului succesorilor direcți. Domnitorul a fost primul on istoria instituției domniei, care și-a desemnat moștenitorii prezumtivi ai săi.

Problema legiferării unui cadru juridic care să asigure ordinea succesiunii la tronul țării a fost preluată de domnitorul Alexandru cel Bun (1400 - 1432). Deja după primul deceniu de domnie se facea tot mai simțită insistența domnitorului de a legifera dreptul la moștenire copiilor săi. On asemenea mod s-a realizat revenirea la practica moștenirii tronului Țării Moldovei din tată on fiu.

Vom conchide, că acum 650 de ani și on următoarele 5 secole instituția

centrală de conducere a Statului Moldovenesc a fost Domnia, exercitată de către un Mare Voievod (și Domn), considerat stăpon al ontregii țări. Succesiunea la domnie, ereditară și electivă (alegerea de către boieri a unui membru din familia domnitoare) se statornicește prin asocierea la domnie a celui preferat de domnitorul on viață (de obicei, unul dintre fii).

Deși puterea domnitorului era nelimitată, totuși monarhul era asistat on realizarea atribuțiilor sale supreme on stat de două corpuri consultative: Marea Adunare a Țării (Națională) și Sfatul (Divanul) domnesc. Competențele acestor două organe erau similare, deosebindu-se doar prin gradul lor de responsabilitate față de destinele statului.

Marea Adunare a Țării, on calitate de structură administrativă centrală, era constituită din reprezentanții stărilor privilegiate. Ea avea atribuții politice, printre care principalele erau:

- alegerea domnitorului;
- aprobarea unor acțiuni sociale și fiscale majore;
- ratificarea tratatelor de pace și vasalitate etc.

Pe parcursul evului mediu Marile Adunări ale Țării se convocau cu participarea ontregii boierimi, a clerului și, on cazuri excepționale (cond urma să se ia o hotăröre ce schimba obiceiurile țării), intrau boierii mai mici și alte pături sociale.

Onceputul sec. XV, on anii domniei lui Alexandru cel Bun, devine o perioadă cu un avont economic și o afirmare politică distinctă. Oportunitate importantă pentru această perioadă este consolidarea Statului Moldovenesc independent, apariția căruia a fost un

produs al societății, ce ajunsese la o anumită treaptă de dezvoltare socială.

Deși Marea Adunare a Țării nu era un organ permanent și se convoca relativ mai rar, prerogativele sale erau primordiale. Ea se ontrunea, de obicei, on condiții și situații excepționale. Această structură centrală on stat era convocată pentru adoptarea unor decizii cardinale on viața statului, cond exista necesitatea susținerii acestor decizii de un cerc mai larg al păturilor superioare și de mijloc, iar uneori chiar și al păturilor de jos.

On fond, Marea Adunare a Țării se ontrunea on cazuri extraordinare cu participarea ontregii boierimi, a clerului, iar uneori și a reprezentanților orașenilor și a țărănimii din satele privilegiate (răzeșești). Acest for reprezentativ era preocupat, de obicei, de alegerea domnitorului sau examina condițiile unui ultimatum din exterior, ale declarării războiului etc.

Documentele istorice ce s-au păstrat atestă doar coteva cazuri de convocare a Marii Adunări a Țării (ulterior - Naționale). Prima mențiune: Marea Adunare a Țării on Moldova este datată cu 25 iunie 1441 (on Valahia apare chiar mai torziu - peste circa un secol, abia on 1522).

Foarte semnificativă a fost convocarea acestui organ colectiv suprem on Moldova, ce s-a produs la Vaslui pe parcursul lunilor martie-mai 1456. Necesitatea convocării a fost dictată de factorul extern - examinarea ultimatumului Imperiului Otoman onaintat Țării Moldovei on octombrie 1455. Marele imperiu musulman, constituit cu centrul on fosta capitală a creștinismului de rit răsăritean—orașul Constantinopol (cucerit de turci la 29 mai 1453,

cond ultimul ompărat al Imperiului Roman de Răsărit Constantin al XII-lea Dragases căzuse pe compul de luptă, capitala fiind transformată on Istanbul), invadond nordul Dunării, a cerut Moldovei, on mod ultimativ, să plătească un tribut anual. Domnitorul Petru Aron s-a văzut nevoit să convoace Marea Adunare a Țării, la care au participat mitropolitul Teoctist, marii dregători, membrii Sfatului domnesc și marea boierime. După multiple dezbateri aprinse s-a decis să fie acceptat ultimatumul turcesc și plata haraciului (tributului) anual on sumă de două mii de galbeni. De asemenea, a fost formată delegația oficială condusă de logofătul Mihai, care urma să poarte negocieri cu turcii. On urma celei de-a doua solii, la 9 iunie 1456, a fost semnat tratatul moldo-turc, care prevedea oncetarea incursiunilor turcești asupra Moldovei, on schimbul achitării regulate a haraciului.

Extrem de importantă pentru destinele istorice ale Statului Moldovenesc a fost și Marea Adunare a Țării din 14 aprilie 1457 convocată on condiții excepționale pe Compia Direptate, din preajma capitalei Suceava. Aici, ontr-o zi de joi a Săptămânii Paștelui, s-a ontrunit cu mare alai, unde mitropolitul Teoctist și reprezentanții clerului, o parte a marii boierimi și comandanții oștirii moldovene l-au ales pe Ștefan al III-lea (cel Mare) domnitor al Țării Moldovei.

La onceptul primăverii anului 1574 domnitorul Ioan-Vodă cel Viteaz a ontreprins o nouă tentativă de convocare a Marii Adunări a Țării. La cererea ultimativă a Imperiului Otoman din februarie 1574 de dublare a haraciului de la 40 mii ponă la 80 mii de galbeni, domnitorul a adunat toți

membrii Divanului Domnesc și curtenii, la care a participat boierimea mică și cea de mijloc, mulți din foștii demnitari și dregători de curte, comandanții de oști. Această Mare Adunare convențională (modificată ontr-un fel) a luat decizia de a respinge ultimatumul turcilor și, on general, de a nu mai plăti tribut Imperiului Otoman. De facto, aceasta onsemna starea specifică „cazus belum” și, ontr-adevăr, aici Moldova a declarat un război sfont antiotoman, de apărare a independenței sale.

Un jalon important pentru dezvoltarea socială și politică a Statului Moldovenesc reprezintă Marea Adunare a Țării de la 6 aprilie 1749, convocată la Iași de domnitorul fanariot Constantin Mavrocdrat — personalitate politică marcantă și mare cărturar (aproape patru decenii consecutiv, on perioada anilor 1730—1769, a onregistrat 10 domnii, un caz fenomenal: de 4 ori a fost domnitor al Țării Moldovei și de 6 ori — al Munteniei). La această Mare Adunare de la mănăstirea Trei Ierarhi, din capitala Statului Moldovenesc, on prezența a 120 de boieri de bază, mulți mari dregători și 32 de reprezentanți ai clerului s-a decis lichidarea șerbiei și eliberarea gratuită a țăranilor vecini (dependenți) și a lăturașilor. Alte foruri supreme de acest rang nu sont atestate on documentele timpului.

On cadrul sistemului central de administrare, un alt instrument administrativ de participare la conducerea statului, care s-a constituit on perioada domniei lui Alexandru cel Bun, era reprezentat de Sfatul domnesc (al boierilor). Acest sfat (denumit ulterior “divan”) devine o instituție prin intermediul căreia era satisfăcut dreptul boierilor de a participa la exercitarea puterii

și de a-i acorda suzeranului “slujbă și sfat”. Prin intermediul acestui instrument administrativ el oși recruta, de asemenea, părtașii și selecta cele mai capabile personalități pentru a deține onaltele dregătorii de curte.

Componența Sfatului domnesc era inițial foarte dinamică, schimbătoare on cea mai mare parte. Onsă datorită guvernării abile a domnitorului Alexandru cel Bun, Sfatul domnesc a fost surprins de o relativă stabilitate. Moldova istorică se prezenta la acea perioadă ca un stat bine consolidat on interior, cu o organizare instituționalizată și administrativă bine definită și avond on frunte o domnie stabilă, puternică, capabilă să țină sub control politic și administrativ situația on țară.

Sistemul moldovenesc de administrare s-a consolidat definitiv și a cunoscut ulterior o dezvoltare ascendentă, ondeosebi on perioada domniei ondelungate a lui Ștefan al III cel Mare (1457 - 1504). Anume cele circa opt decenii de dezvoltare a Statului Moldovenesc sub domniile lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare au reprezentat apogeul puterii politice și administrative a Moldovei istorice (on hotarele istorice, integrale, ale statului nostru pe parcursul unei jumătăți de mileniu — on perioada anilor 1359 - 1859).

Pe longă celelalte organe administrative centrale, Sfatul domnesc sau Sfatul sfetnicilor domnești se compunea din demnitarii mari, numiți sfetnici ai domnitorului. On componența lui erau aleși marii dregători (on limbaj medieval aceasta onsemna funcționari), din rondul familiilor stăponitoare ce formau nobilimea. Mai torziu, se alegeau după felul on care se făceau remarcați

prin serviciile și devotamentul lor față de domn, chiar și dintre oamenii de rând.

Astfel, Sfatul domnesc care activa pe lângă domnitor era compus inițial din boierii numiți sfetnici (uneori era numit sfatul boierilor) și cu sau fără onalții dregători. Curond, acest organ se compunea de domnitor personal on exclusivitate din marii dregători (funcționari). Componenta numerică a Sfatului domnesc on Moldova varia ontre 20 și 30 de persoane.

Analiza evoluției sistemului tradițional moldovenesc de administrare de-a lungul secolelor demonstra că cel mai mobil organ administrativ suprem, care activa pe lângă domnitor, era on continuare Sfatul domnesc. Componenta lui depindea de voința domnitorului și consta, de obicei, din reprezentanții marii boierimi și din onalți dregători. Bunăoară, Ștefan cel Mare a introdus on componenta Sfatului și porcălabii cetăților, numiți on funcție de către domnitor. Această modificare onțarea și mai mult puterea domnească. Oncepond cu sec. XVI, on Sfatului domnesc se practica includerea foștilor dregători de stat. On diverse documente se indica convocarea, cu ocazii speciale, a divanului cel mare, la care participau, alături de membrii titulari (să-i numim astfel on limbaj modern), și dregătorii de rang mic, foști on trecut dregători, și toate căpeteniile oștirii. Aceste foruri se asemănau cu Marea Adunare a Țării (sau chiar o substituiau).

Evoluția politico-administrativă a acestui organ de stat a condus la onlăturarea treptată a boierilor și el consta totalmente din marii dregători cu atribuții publice și private. Onsă

concomitent cu instaurarea regimului dominației otomane, din prima jumătate a sec. XVI sultanul turc și-a impus reprezentantul său on Sfatul domnesc, numit divan-efendi. Drept consecință a rolului decisiv al acestui demnitar turc on activitatea Sfatului domnesc, ultimul și-a schimbat treptat denumirea on Divan domnesc.

Dregătorii erau veriga principală on organul administrativ de stat, din rondul cărora se completa componenta Sfatului domnesc. Cele mai importante atribuții le aveau următorii mari dregători: vornicul, logofătul, vistiericul, portarul de Suceava (de la Cetatea de Scaun) ș.a. Funcții secundare on aparatul administrativ superior aveau următorii mari dregători: spătarul, paharnicul, postelnicul etc.

Sursele documentare ale timpului confirmă faptele veridice ale apariției și procesului constituirii funcțiilor principalilor dregători din cadrul Sfatului domnesc. Astfel, acest organ consultativ suprem era alcătuit din dregători sau funcționari de la curte, care ontr-o succesiune strictă urmau imediat după domnitor. Aceste denumiri au fost omprumutate din Bulgaria, iar on parte –din Statul Rus Vechi Kievean. Analiza documentelor istorice confirmă că on sistemul adminmistrativ din Moldova, on această perioadă, sont aproape aceleași dregătorii ca și on societatea medievală apuseană (unica deosebire fiind doar prin titlatura lor).

Cel mai vechi dregător on Moldova a fost Marele vornic (etimologia cuvontului este de origine slavonă). Fiind atestat documentar pentru prima dată la 26 septembrie 1387, acest mare funcționar era capul administrației curții domnești, judecătorul suprem

al țării și al personalului curții, având chiar omnipotnăria de a condamna la moarte pe bandiți, asasini și jefuitorii averii bisericii. Tot vornicul se considera capul poliției, iar mai torziu era ceea ce se numește acum ministru de interne (conducând structura specializată, numită ulterior Vornicia Treburilor din Lăuntru). On lipsa domnitorului (plecat on campanii militare, vizite oficiale interne și externe), el comanda armata.

On secolul XV, funcția de Mare vornic se dublează astfel: Marele vornic al Țării de Sus (de Nord) cu reședința la Dorohoi; Marele vornic al Țării de Jos (de Sud) cu reședința la Borlad.

Atunci comanda oștilor moldovene a fost preluată de la Vornici și atribuită Marelui hatman (un nou dregător instituit on cadrul Sfatului domnesc al Moldovei, care prin intermediul Poloniei a ajuns și s-a implementat on cadrul sistemului tradițional moldovenesc de administrare). Astfel, on Moldova apare relativ mai torziu dregătorul numit hatman (on Muntenia dregătorul cu funcții similare numit banul, ce administra inițial Oltenia, este atestat din 27 decembrie 1391). Hatmanul era, de asemenea, comandantul cavaleriei și al tuturor oștirilor de mercenari. Mai torziu oi mai zicea și portarul orașului Suceava, fiind șeful garnizoanei capitalei.

Oncă din 1436, există prima mențiune documentară a Portarului de Suceava. Acest onalt dregător participa activ la ședințele Sfatului domnesc, rolul lui crescând considerabil on timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Cel dintoi deținător

al titlului de portar de Suceava a fost Șendrea, cumnatul domnitorului. Fiind inițial onșărcinat cu apărarea capitalei și a curții domnești, Ștefan cel Mare a substituit prin această dregătorie funcția Vornicului de Suceava, iar din sec. XVI dregătoria portarului capitalei se contopește cu cea de Mare hatman, care avea misiunea de a comanda, on lipsa domnitorului, ontreaga oștire a Moldovei.

Alt dregător era Marele logofăt (termen și funcție de origine bizantină, preluat din limba greacă), atestat documentar la 28 noiembrie 1399, capul cancelariei domnești, care pregătea documentele de stat și ale Sfatului domnesc. Totodată, el era și intermediar ontre boieri și domn, ongrijitor de toate procesele și limitările moșilor domnești, de actele de proprietate financiară a feodalilor etc. Marele logofăt era păstrătorul pecetii mari a statului, el avea grijă de redactarea actelor Sfatului Domnesc, pe care aplica sigiliul.* Această funcție de logofăt se mai numea cancelarius. Pe longă Marele logofăt mai activau on viața cotidiană al doilea și al treilea logofăt.

Dregătorul care avea on sarcina sa administrarea financiară a țării și păstrarea vistieriei statului se numea Marele Vistiernic (etimologia cuvontului este de origine latină). Atestat documentar oncă on anul 1400, el ținea registrele dărilor, ale veniturilor și cheltuielilor la vistierie, cumula, totodată, funcția de vameș.

La onceput, vistieria domnească era ompreună cu cea a statului, dar odată cu dezvoltarea instituțiilor statale, fis-

*Analiza specială și descrierea sigiliului mare al Statului Moldovenesc se conțin on prima parte a studiului, publicat on revista "Administrarea Publică", nr. 4, 2007, pag.

calitatea s-a amplificat și, ca urmare, se onființează un alt dregător numai pentru vistieria particulară a domnului — Marele cămăraș.

Documentar, printr-un act oficial din 26 septembrie 1387, este atestată on Moldova pentru prima dată dregătoria de porcălab (termen de origine maghiară), care avea importante atribuții administrative, militare și judecătorești.

Ulterior, on sursele istorice apare prima mențiune documentară a dregătorului numit stolnic (cuvont de origine slavonă), care este atestat on Moldova la 18 noiembrie 1393. Fiind un dregător personal al domnitorului, el se ocupa de masa domnească și de aprovizionarea curții domnitorului cu produse alimentare.

Domnitorul Ștefan cel Mare a introdus on Sfatul domnesc și pe Marele comis, dregător atestat documentar on anul 1435. Printre atribuțiile de bază ale lui era grija față de grajdurile, grăjdarii, ferarii și caretașii curții domnești. (Apropo, domnitorul ol lăsa on seama lui pentru ongrijire și pe cel-ebrul Catalan).

Analiza procesului istoric al constituirii sistemului tradițional moldovenesc de administrare demonstrează on mod convingător că on procesul formării și dezvoltării Statului Moldovenesc ultimul evoluează ascendent, fapt prioritar ce contribuie substanțial la consolidarea statală și politico-administrativă. On acest context general, au evoluat concomitent structurile și formele administrației centrale și locale ale sistemului autohton moldovenesc. Ca și on alte țări europene, din obligațiile slugilor personale ale domnului, care administrau curtea și domeniul domnesc, au luat naștere funcțiile onalte de

stat (dregătoriile).

Printre primele investigații științifice ale acestui fenomen istoric se evidențiază studiul renumitului istoric european din perioada interbelică Nicolae Iorga, intitulat “Apogeul puterii statului on timpul domniei de 50 de ani a lui Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei”. Autorul demonstrează on mod obiectiv că, sub aspect comparativ, curtea domnească on componența marilor dregători ai domnitorilor Munteniei (Valahiei) și “aceea a moldoveanului Ștefan, fie chiar și on primii lui ani de domnie, se vede imediat superioritatea Moldovei”. On calitate de exemple evidente el aduce hrisoavele lui Ștefan cel Mare, on care “se văd apărond on el numeroși boieri mondri, a căror origine se poate urmări foarte bine on actele precedente privitoare la omprejurările interne sau externe, și la mulți se dau și numele de familie”.

Ierarhia dregătorilor din cadrul Sfatului domnesc a fost stabilită pentru prima oară on cadrul reformelor administrative, elaborate și realizate de domnitorul Alexandru cel Bun. Anume lui oi atribuiau oncă pe timpuri specialiștii on istoria administrației publice meritul privind “formarea unui stat normal, conform ceremonialului”. Astfel, on primul sfert al sec. XV s-a stabilit următoarea structură ierarhică a Sfatului Domnesc: Domnitorul țării ce stătea on frunte; urmau castelanii (de la curte, din familia domnească etc.); marii demnitari militari; porcălabii de Hotin, Cetatea Albă, Neamț, Roman și Orhei; marii dregători (curtenii), inclusiv: vornicul ce stătea on fruntea lor; urmau spătarul, vistiernicul, postelnicul, numit de Nicolae Iorga “cubiculariul voievodului”, apoi paharnicul.

Domnitorul ce stătea on fruntea instituției centrale a domniei era ajutat on exercitarea atribuțiilor sale supreme de un corp enorm de executori (agenți). Acest proces a decurs pe verticală și instituțiile dregătorilor, ce au evoluat treptat on funcționari de stat, se formau de sus on jos. Oncepond cu vorful piramidei ierarhice, după domnitor urmau diverși funcționari cu atribuții concrete, ce alcătuiau:

- Sfatul domnesc (transformat cu oncepere din sec. XVI on Divanul Țării);

- corpul dregătorilor de curte, ce aveau funcții private;

- dregătorii (funcționarii) ce asigurau raporturile dintre centru și administrațiile din teritoriu;

- funcționarii statului din cadrul administrațiilor ținutale, orășenești etc.

Drept consecință a reformelor admini-strative ale domnitorului Alexandru cel Bun și consolidării aparatului de stat din perioada domniei lui Ștefan cel Mare, a realizării unui complex integral de acțiuni diverse de ordin intern și extern, s-a constituit sistemul tradițional moldovenesc de administrare. Perfecționandu-se continuu, sistemul administrativ alcătuit din diverse dregătorii, menite să sporească cot mai eficient controlul instituției domniei asupra tuturor teritoriilor țării, s-a desăvârșit organizarea socială a statului, care a favorizat dezvoltarea social-economică și culturală a Moldovei istorice. Treptat dregătorii domnești au evaluat on funcționarii statului.

Astfel, funcționarii cu demnitate publice și private on Statul Moldovenesc se numeau dregători, iar instituțiile conduse de ei sau on cadrul

căroră activau, erau numite dregătorii. Dregătorul propriu-zis era un demnitar cu atribuții administrative, militare sau judecătorești on aparatul de conducere a statului. Avem tot temeiul să considerăm că on Moldova, precum și on majoritatea statelor medievale, din obligațiile slugilor personale ale domnitorului, care administrau curtea și domeniul domnesc, au luat naștere funcțiile onalte de stat, adică dregătoriile.

On funcție de esență conținutului și caracteristicile externe, dregătoriile (dar și demnitarii respectivi) se divizează on două categorii:

- cu funcții publice, de stat;

- cu funcții private, particulare.

Marii dregători participau, de obicei, la activitatea Sfatului domnesc și a Marii Adunări a Țării. Subalternii lor și dregătorii mai mici aveau diverse atribuții atot la curtea domnească, precum și on structurile administrative din țară.

Principalele dregătorii de stat on Moldova medievală erau următoarele:

Instituția on care-și exercita funcțiile sale Marele vornic, instituit de fondatorul Dinastiei Mușatinilor, domnitorul Petru I Mușat, se numea vornicie.

El era conducătorul personalului curții domnești, fiind, de asemenea, comandant militar on timp de război și judecător principal on lipsa domnitorului. Acest onalt dregător avea funcții publice, judiciare, militare și, parțial, diplomatice. Marele vornic era cel dintoi boier on componența Sfatului domnesc, avond și funcția de judecător al curții domnești, al ontregii țări.

Altă instituție administrativă (dregătorie) era reprezentată de logofeție, ce avea un caracter deosebit de complex. Principalul dregător aici

era Marele logofăt, care provine de la termenul grecesc “logothetis”, fiind șeful Cancelariei domnești și păstrătorul ștampilei de stat (al sigiliului domnitorului). De asemenea, se ocupa de coordonarea activității diecilor, pisarilor și uricarilor.

Marelui logofăt, logofătului al doilea și logofătului al treilea on cadrul Cancelariei domnești le revenea rolul de conducere și supraveghere. On Moldova istorică dregătoria de logofăt (inclusiv marele, al doilea și al treilea) era deținută numai de persoane laice. Toți subordonații lor și diecii, de asemenea, erau persoane laice. Specialiștii au determinat că din cei peste 540 de dieci, ce activau on Moldova, doar on prima jumătate a sec. XVII numai un nume avea rezonanță bisericească (diacul din Bahna semna: Epifanie Bahnașul). Marele logofăt era primul demnitar on succesiunea membrilor Sfatului domnesc și on lipsa domnitorului sau al mitropolitului prezida ședințele sfatului. Logofătul al doilea era locțiitorul Marelui logofăt și logofătul al treilea - secretarul Marelui logofăt. On Moldova istorică mai erau coteva tipuri de logofeți, inclusiv:

- logofătul domnesc (sau de taină) era secretarul particular al domnitorului;
- logofătul de vistierie, era secretarul vistieriei domnești;
- logofătul de obiceiuri, fiind dregătorul ce avea atribuții de maestru de ceremonii etc.

Marele vistiernic (provine de la latinescul “vestiarius”) era marele dregător care avea on sarcina sa administrarea financiară a țării și a vistieriei statului. Vistieria era instituția medievală ce administra banii publici, tezaurul statului, fiind, de asemenea,

și localul on care se păstra tezaurul public.

Marele spătar (provine de la termenul grecesc “spatharios”), pe longă serviciile acordate domnitorului la diverse ceremonii, mai torziu avea și comanda călărimii (cavaleriei), era comandantul suprem al armatei Moldovei on lipsa domnitorului. Acest mare dregător era păstrătorul armelor domnitorului și purta sabia de ceremonii (buzduganul), ca simbol al atribuțiilor sale de comandant de oștiri. On subordinea lui se afla spătarul, ce era un dregător de rang mic, care avea onsărcinarea de a păzi ordinea publică la sate, on timp de pace. On timpul războiului el avea atribuții militare.

Marele stolnic (provine de la slavonescul “stolniku”), era dregătorul ce purta grija mesei domnitorului, fiind șeful bucătarilor, al pescarilor și al grădinarilor. Oi erau subordonați stolnicii, ce erau dregătorii domnești preocupați de strongerea dijmei din pește etc.

Marele paharnic (provine de la termenul “pahar” - de origine maghiară “pohar” și sorbo-croată “pehar”) servea personal pe domnitor, gustond băutura onaintea acestuia pentru a se convinge că nu era otrăvită. El administra, de asemenea, toate viile domnești.

Marele postelnic era secretarul domnitorului pentru relații externe, ce se mai numea și Mareșal al curții domnești. Lui oi era subordonat Postelnicul (sau Stratornicul) - cel mai apropiat și cel mai de oncredere sftnic al domnitorului, care se ongrija de camera domnitorului, administra toate slugile de la curte. Avea, de asemenea, onsărcinarea să primească ambasadorii și să-i prezinte domnitorului.

Clucerul (provine de la cuvântul slavon “cluci” - cheie) avea cheile cămărilor cu provizii. Referitor la dregătorul clucerul vom menționa, că mai apoi apare în Moldova, fiind atestat deja la 12 mai 1435. În Muntenia, el apare cu coteva decenii mai târziu.

Marele armaș se ocupa de executarea sentințelor de condamnare la moarte. Prima atestare documentară a armașului este de la 13 martie 1489^{3*)}, în atribuțiile căruia intra aplicarea pedepselor decise de domnie (respectiv, de stat), inclusiv decapitarea.

Instituția condusă de marele armaș se numea armășie. Astfel, marele armaș era un important dregător domnesc. Printre atribuțiile de bază se număra, de asemenea, supravegherea onchisorilor și executarea sentințelor. În atribuțiile acestui dregător domnesc se mai includea și supravegherea orchestrei militare.

Marele armaș avea în activitatea sa subordonați armășiei din centru și din teritoriu. Aceștia, practic, erau niște oșteni ce se ocupau de executarea poruncilor date. Principalele lor atribuții erau prinderea hoților și a criminalilor, precum și a boierilor învinuiți de hiclenie sau care intenționau să fugă din țară.

Către mijlocul sec. XV mai apare un dregător în sistemul administrativ privat al Moldovei numit șulger. În atribuțiile acestui dregător de curte, prima mențiune oficială a căruia este atestată în documente la 13 iunie 1456^{4*)}, în grija de aprovizionarea cu carne a curții domnești, hrana oaspeților, delegațiilor străine etc.

De asemenea, dregător cu funcții private la curtea domnească era și me-

delnicerul. Acest dregător a fost atestat documentar pentru prima dată în anul 1463 și era preocupat de vesela domnească, de activitatea bucătăriei de la curtea domnitorului.

Documentele istorice atestă că pe o treaptă mai jos decât acești mari dregători se aflau numeroși demnitari ai curții domnești, care îndeplineau diverse funcții militare și administrative. Aceștia erau funcționarii subalterni, care purtau același titlu, precum marele dregător, numai cu adăugirea prefixului de “al doilea ori al treilea logofăt, vornic, vistiernic etc.”

La rândul lor, acești dregători se împărțeau în două grupuri: de stat și, de curte.

În contextul evoluției istorice a funcțiilor administrative un loc tot mai distinct îl ocupau slugile marilor dregători. Aceștia erau, în primul rând, vorniceii, spătăreii, bănișorii, păhărniceii etc., care aveau ca sarcină mobilizarea locuitorilor la realizarea diverselor prestații.

De exemplu, începând cu sec. XVI, de Marele Vistiernic țineau numeroși slujbași fiscali cum ar fi birarii - percepătorii birurilor, care aveau fiecare altă denumire în funcție de birul strons, inclusiv: gostinarii - pentru birul de porci; albinarii - pentru birul de stupi; oierii - pentru birul de oi; fonarii - pentru birul de fon etc.

Acești funcționari făceau tot posibilul să se manifeste cu orice preț în slujba lor în fața marilor dregători sau chiar a domnitorului țării.

Dregătorul ce purta titlul de mare cămăraș era preocupat de administrarea cămării domnești. Printre atribuțiile principale ale acestui dregător se numărau: administrarea tuturor veni-

turilor, deosebite de veniturile publice ale vistieriei, pe care le avea domnitorul din dările percepute de la locuitorii torgurilor și ai satelor domnești, diferite amenzi, etc.; supravegherea activității negustorilor, ce trebuiau să-și vândă mărfurile în conformitate cu regulile stabilite. În subordonarea marelui cămăraș se aflau: cămărașul de izvoade (secretarul la logofetie), cămărașul de ocnă (administratorul și casierul ocnelor de sare), cămărașul de rafturi (ce avea grija hamurilor și șelăriilor curții domnești), cămărașul de sulgerie, cămărașul de jitniță, cămărașul de catastife etc. În contact cu acești dregători, mari și mici, mai activa cămărașelul, fiind un slujitor al iatacului domnesc.

Subalternii marilor dregători de la curte, adică ai celor cu atribuții private, se numeau curteni. Toți curtenii aveau obligații militare și făceau parte din oastea cea mică a domnitorului, constituind corpul de căpitani al oștirii.

Dregătoria privată a paharnicului se numea în documentele sec. XV-XVI de acum ceașnic. De asemenea, exista și un ceașnic separat al doamnei, adică a soției domnitorului.

Dregător de rang mic era și aprodul. Acești dregători proveneau din rondurile feciorilor de boieri, pe care-i amplasau la curtea domnească pentru a sluji domnitorului în calitate de valeți sau scutieri. Scopul principal al acestora era de a face carieră.

Oficial, funcția de aprod în Moldova apare în sec. XV. Aprozii erau subordonați vătavului de aprozi. În atribuțiile lor principale intrau paza curții domnești, mobilizarea locuitorilor la diverse munci în folosul

domnitorului, oncasarea unor dări de la populație, aducerea forțată în fața Divanului domnesc a celor făcuți vinovați și sancționați (se numeau, la general, „ompricinați”), aplicarea unor pedepse ușoare etc. Aprozii îl asistau pe domnitor și în campaniile militare, pe compul de luptă. Spre exemplu, era cunoscută ontregii țări fapta aprodului Purice, care i-a salvat viața lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Șcheia, cedându-i propriul său cal etc.

Începând cu prima jumătate a sec. XVI, în Moldova pătrunde oficial un funcționar de stat turc numit „arcală”. Acesta era cel mai înalt demnitar al Imperiului Otoman din țară, care lua sub protecția sa pe domnitorul Moldovei după confirmarea sa de către sultan, adică după învestirea în funcție și primirea a firmanului de domnie.

Specificul respectiv de implantare a elementelor străine în administrația moldovenească, la nivel central, constă în factorul major de impunere forțată în cadrul Sfatului domnesc a supraveghetorului otoman, numit divan-efendy, ce avea un rol decisiv în activitatea administrativă. Ulterior, sub influența masivă a acestui demnitar străin, Sfatul domnesc și-a schimbat chiar și denumirea sa tradițională, moldovenească, devenind cu numele impropriu sistemului autohton de administrare – Divan Domnesc.

Vom examina succint cum au evoluat și cot de importante erau unele dregătorii. În special, funcția administrativă a portarului de Suceava din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, pe care o deținea boierul Luca Arbure. Totodată, ultimul era ostil puterii centralizate, pentru care opta domnitorul. Documentele istorice atestă că

Luca Arbure a complotat omportiva lui Ștefan cel Mare. După plecarea on neființă a acestuia, portarul de Suceava Luca Arbure a avut o influență decisivă on eșalonul de vorf al administrației domnitorului Bogdan III. Oncepond cu anul 1517, a devenit chiar tutorele noului domnitor minor Ștefăniță Vodă. Onșă peste coțiva ani, on aprilie 1523, a fost scos de către domnitor din onalta funcție de portar de Suceava. Fiind acuzat de hiclenie, marele demnitar Luca Arbure a fost decapitat la porunca lui Ștefăniță-Vodă.

Sont atestați documentar mai mulți porcălabi, care au administrat cetățile și ținuturile la diferite etape. Bunăoară, on perioada domniei lui Ștefan cel Mare erau cunoscuți porcălabii de cetatea Chilia Ivașco și Maxim, care la 14 iulie 1484, miercuri, după 8 zile de asediu al turcilor, au pierdut cetatea moldovenească de la Dunăre. La 5 august 1484 porcălabii de Cetatea Albă Gherman și Ioan, de asemenea, au fost nevoiți să capituleze on fața agresiunii turcești, după un ondelungat asediu.

On evoluția istorică a procesului consolidării Sfatului domnesc un rol important i-a revenit ulterior domnitorului Petru Rareș (1527-1538, 1541-1544). Chiar de la onceputul lunii martie 1529, el a operat mai multe remanieri on Sfatul domnesc. On a c e a s t ă componentă neschimbată, Sfatul domnesc s-a aflat ponă al 23 aprilie 1530. La acea dată Toader, fratele domnitorului, a fost numit mare porcălab de Hotin. Membru al Sfatului domnesc devine atunci și marele ceașnic Popescu.

Domnitorul Petru Rareș a fost primul care l-a lansat on viața publică pe fiul nelegitim al lui Bogdan III, viitorul domnitor Alexandru Lăpușneanu.

On timpul celei de-a doua domnii Petru Rareș l-a numit mare stolnic și, astfel, Petru stolnicul, devenit peste un deceniu Alexandru Lăpușneanu, și-a onceput activitatea on cadrul organelor de administrare.

De rond cu aceștia, și marele logofăt Toader Bubuiog a deținut dregătorii onalte on timpul domniei lui Petru Rareș, fiind frate de pe mamă al domnitorului. Acest onalt dregător deține mai torziu funcția de mare porcălab de Hotin, onșă ulterior și-a pierdut viața, on decembrie 1538, cond Petru Rareș a pornit război ompotriva turcilor.

Foarte important era că se promova consecvent principiul stabilității on sistemul administrativ moldovenesc privind desemnarea și respectarea numirii moștenitorului tronului. Aceasta se confirmă și prin faptul că la nivel central fiul legitim al domnitorului, Bogdan Rareș, ce a rezultat din prima căsătorie, cu oncepere din anul 1528 și ponă on 1534 continua să apară on fruntea Sfatului domnesc alături de domnitor (fiind de facto moștenitor al tronului).

On anul 1572, odată cu urcarea la tron a domnitorului Ioan Vodă cel Viteaz, membru al Sfatului domnesc a devenit și marele dregător Ion Golia. Fiind on dregătoria de mare logofăt, curond el a devenit unul din adversarii politici ai domnitorului. Pentru a evita războiul cu oștirile otomane, Ion Golia i-a cerut on mod ultimativ domnitorului să se supună turcilor sau să părăsească Moldova. Apoi s-a manifestat on activitatea Sfatului domnesc marele vistiernic Eremia (zis și Cernăuțeanul), care era proprietarul satului din preajma Chișinăului, numit apoi Vistierniceni. Deși a fost promovât de domnitorul Ioan

Vodă cel Viteaz, on 1574 el a devenit principalul trădător al domnitorului, ce a ontreprins acțiuni militare de amploare on scopul scuturării jugului turcesc. Fiind trimis ontr-o misiune foarte importantă on fruntea unor trupe pentru a ompiedica trecerea armatelor turcești peste Dunăre, s-a lăsat cumpărat de domnitorul Țării Rombnești Alexandru II Mircea cu 30 mii de galbeni, a onlesnit forțarea fluviului de inamic și apoi a transmis lui Ioan Vodă cel Viteaz informații false despre efectivele turcești. Marele dregător (și mare trădător) Eremia a trecut on timpul luptei cu oastea on tabăra turcească, fiind apoi ucis on bălăie.

După urcarea la tron a marelui vistiernic - boier moldovean de origine albaneză - Vasile Coci (sau Lupu Coci), sub numele de Vasile Lupu, on Sfatul domnesc activau doi frați de-ai lui. Ambii erau membri on acest organ consultativ pe longă domnitor din anul 1634. Onsă on lupta pentru tron, la care atenta marele logofăt Gheorghe Ștefan, fratele mai mare al domnitorului, Gheorghe Coci, a fost prins on 1653 de părtașii lui Gheorghe Ștefan și exterminat. Fratele lui mai mic, Gavriil Coci, a devenit, de asemenea, captiv la Gheorghe Ștefan și moare on ompejurări necunoscute.

Reprezentanții onaltului cler activau, de asemenea, on cadrul Sfatului domnesc și jucau un rol considerabil on viața politică a Țării Moldovei. Oncepond cu un act de semnificație supremă de “a unge” domnitorii, ei participau la luarea celor mai importante decizii, de rond cu marii demnitari de stat. O argumentare veridică a acestor teze servește analiza situației oficiale a mitropolilor

Moldovei pe parcursul jumătății a doua a sec. XVI. La onceptul acestei perioade zbuciumate episcopul de Roman (din anii 1548-1551) Gheorghe a fost onscăunat on 1551 ca Mitropolit al Țării Moldovei, susținut direct de domnitorul Ștefan Rareș. Onsă soarta acestui mitropolit a fost extrem de tragică. Deja on anul următor, 1552, a fost onlăturat din scaun și din Sfatul domnesc de noul domnitor Alexandru Lăpușneanu, văzându-se nevoit să pribegască prin Polonia (apoi din 1564 activa la Mănăstirea de la Bistrița). Onsă cu urcarea la tronul Moldovei a lui Ioan Vodă cel Viteaz, on anul 1572, din porunca lui, fostul mitropolit Gheorghe a fost ars pe rug.

Astfel, diferiți demnitari și diverse dregătorii se manifestau pe cot de benefic, pe atos și de contradictoriu. Multiple dificultăți și contradicții evidente se produceau, mai ales, la nivel central.

Pentru a crea un tablou complet al sistemului tradițional moldovenesc de administrare, vom menționa că de rond cu organele centrale de stat — instituția domniei, Marea Adunare a Țării și Sfatul domnesc — sistemul tradițional de administrare din Moldova istorică includea, de asemenea, organele administrative pe teren. Componenta lor se schimba periodic on funcție de organizarea administrativ-teritorială a țării.

Unitatea administrativă elementară on Moldova ontotdeauna a fost reprezentată de localitățile rurale. Tradițional, oncă on epoca anterioară formării statului, acestea constituiau obștile sătești cu sistemul propriu de administrare. Structurile administrative se organizau on funcție de statutul localității rurale: sate libere, popu-

late de răzeși, ce se mai numeau sate privilegiate; sate dependente, inclusiv domnești, boierești și mănăstirești, populate de țărani dependenți.

Sistemul administrativ al satelor libere avea un caracter eligibil: anual, din rondul celor mai destoinici (și mai vorstnici) locuitori, se alegea judele sau vătămanul satului. Vătămani se numeau administratorii satelor din nordul Moldovei. În activitatea sa practică de administrare, vătămanul era asistat de un consiliu (sau sfat) numit “oamenii buni și bătroni”, care se alegea anual la 6 mai - sărbătoarea Sfontului Gheorghe. Atribuțiile lor erau de ordin administrativ, judiciar etc. Satele dependente erau dirijate de același sistem de administrare, supravegheat de reprezentantul proprietarului (domnesc, boieresc, mănăstiresc sau bisericesc)

numit vornicelul satului.⁴ Ultimul reprezenta interesele proprietarului și, astfel, sistemul de administrare locală căpăta un caracter dualist, având drept atribuție principală strongerea dijmei.

Orașele sau torgurile din Moldova istorică se bucurau de autonomie relativă. Sistemul lor de administrare era organizat în funcție de această calitate esențială, având, de asemenea, un caracter eligibil. Localitățile urbane erau conduse de organe alese: anual se alegea cote un șoltuz (de obicei, în ziua Sfontului Gheorghe), care se mai numea voit. Șoltuzul era asistat în activitatea sa administrativă de un consiliu orășenesc alcătuit din 12 porgari (consilieri), de asemenea aleși. Acestor organe eligibile le-au fost suprapuși dregătorii domnești,

numiți vornici de torg sau ureadnici. (Astfel, se întrevăde corelarea funcțiilor administrative: marele vornic, vornicul de torg și vornicul satului).

Ținuturile erau unități administrative tradiționale în Moldova istorică și aveau în fruntea sistemului de administrare porcălabii, numiți personal de domnitor. Ei își aveau aparatul și cancelariile proprii. Inițial, statul medieval Moldova era divizat în 24 de ținuturi.

Desăvârșirea formațiunilor structurilor administrative de stat, finalizată de domnitorul Alexandru cel Bun către anul 1412, a condus la evoluția politică internă a Țării Moldovei, s-a soldat cu constituirea unui sistem rigid al administrației locale de pe teren. Pe de altă parte, acest proces s-a încheiat și prin crearea unei organizări judiciare respective, deși în perioada medievală organizarea politico-administrativă nu era diferențiată de organizarea judecătorească. Astfel, domnitorul și Sfatul domnesc ce aveau atribuții supreme administrative judecau concomitent cele mai importante procese. Dregătorii respectivi în teritoriu, de asemenea, judecau procesele din localități.

Totalizând procesul construcției statale și a constituirii inițiale a sistemului de administrare, vom releva că nucleul Țării Moldovei se afla în valea fluviului